

Respons

Usbekistan: Utlevering av usbekiske borgere fra Russland

Problemstilling/spørsmål:

- Risikerer usbekere som søker om beskyttelse i Russland, å bli utlevert til hjemlandet?
- Risikerer usbekiske borgere som er ettersøkt i hjemlandet, å bli utlevert fra Russland?

Usbekiske asylsøkere i Russland

Ifølge uavhengige økonomer jobber rundt fire millioner av Usbekistans befolkning¹ i utlandet (BBC 2013). Svært mange av disse befinner seg i Russland.

Antallet usbekere som søker asyl i Russland, er imidlertid beskjedent. Landinfo har ikke funnet tall på hvor mange det kan være snakk om, men ifølge tall fra UNHCR fra 2011 var de fleste asylsøkere i Russland fra Afghanistan og Georgia. Asylsøkere fra andre land utgjorde kun 300 personer (UNHCR 2011, s. 291).

Svetlana Gannushkina fra den russiske menneskerettighetsorganisasjonen Memorial har opplyst (møte i Moskva mai 2012) at usbekiske asylsøkere ofte anfører politisk forfølgelse, og at usbekiske myndigheter mistenker dem for å være opposisjonelt innstilt. En annen vanlig anførsel er at de mistenkes av usbekiske myndigheter for å være ytterliggående muslimer fordi de besøker moskeen for ofte. Mange hevder å ha fått fabrikkerte tiltaler mot seg.

Ifølge Elena Ryabinina fra Human Rights Institute (møte i Moskva mai 2012) anfører de fleste usbekiske asylsøkere i Russland anklager om religiøs ekstremisme. Dette omfatter ikke bare anførsler om tilknytning til organisasjonen Hizb-ut-Tahrir, men også andre anførsler knyttet til religion. Det er også en del som anfører at de er beskyldt for å tilhøre opposisjonen, eller for å drive med menneskerettighetsarbeid (Ryabinina 2012, møte i Moskva mai 2012).

I møter med Landinfo har både Ryabinina (møte i Moskva mai 2012) og Gannushkina (møte i Moskva mai 2012) opplyst at det er mange usbekere som ikke søker asyl i Russland, da de er

¹ Usbekistan har et innbyggertall på 29,5 millioner (2012-tall).

redde for å ta kontakt med russiske immigrasjonsmyndigheter. Gannushkina fortalte at dersom en person søker asyl, vil det bli rapportert om at personen oppholder seg ulovlig i Russland, og vedkommende vil så i praksis automatisk bli utvist. Hun opplyste videre at usbekere blir nektet opphold i Russland uansett anførsel. Elena Ryabinina opplyste derimot at usbekere som anfører religiøse forhold, vil kunne få midlertidig beskyttelse i ett år, med mulighet for forlengelse. Denne tillatelsen må så fornyes hvert år. Hun fortalte imidlertid også at russiske immigrasjonsmyndigheter vil sende en forespørsel til russisk sikkerhetstjeneste, som så i sin tur kontakter usbekiske myndigheter, dersom en usbeker søker asyl i Russland. Det er derfor bedre å leve illegalt enn å registrere seg hos immigrasjonsmyndighetene. Ryabinina nevnte som eksempel en usbeker som ble arrestert to uker etter at han søkte om asyl. Politiet hadde da skrevet et brev til usbekiske myndigheter om at denne personen hadde søkt asyl i Russland.

Imidlertid fortsetter usbekere å komme til Russland, til tross for faren for utlevering, fordi de ofte ikke har noen annen mulighet (Ryabinina, møte i Moskva mai 2012).

Avtaler om utlevering

Bilaterale og regionale avtaler om utlevering innen det tidligere Sovjetunionen, samt et økende fokus på nasjonal sikkerhet og intern politisk stabilitet utgjør, ifølge UNHCR (Zitanova, s. 41), en utfordring når det gjelder å sikre asylsøkeres rettigheter i regionen. De viktigste av disse avtalene er ”The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism” og ”The Minsk Convention on Legal Assistance and Legal Relations in Civil, Family and Criminal Matters”.

The CIS convention on Legal Assistance and Legal Relations in Civil, Family and Criminal Matters (Minsk-konvensjonen)

Minsk-konvensjonen fra 1993 er underskrevet av Armenia, Hviterussland, Kasakhstan, Kirgisistan, Moldova, Russland, Tadsjikistan, Turkmenistan, Usbekistan og Ukraina (UNTERM u.å.). Ifølge denne konvensjonen må medlemslandene garantere alle borgere av SUS² sivile, politiske, økonomiske og kulturelle rettigheter på sitt territorium (Amnesty International 2013, s. 16). Minsk-konvensjonen legger imidlertid også til rette for juridisk assistanse mellom medlemslandene i kriminalsaker, inkludert utleveringer til et annet medlemsland, og en person som er ettersøkt i hjemlandet for å ha begått en kriminell handling, er forhindret fra å søke asyl i et annet SUS-land (UNHCR 2011, s. 55).

Shanghai Cooperation Organization (SCO)

Shanghai Cooperation Organization ble dannet i 2001 og består av Kina, Russland, Kirgisistan, Kasakhstan, Tadsjikistan og Usbekistan (FIDH 2012, s. 4). Samtidig med etableringen av SCO opprettet statene ”The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism”, som fastslår at partene i SCO skal samarbeide i kampen mot

² SUS (samveldet av uavhengige stater) er en konføderasjon eller allianse som består av 11 av de tidligere 15 statene som utgjorde Sovjetunionen. Landene som ikke er med, er de tre baltiske statene Estland, Latvia og Litauen, samt Georgia som meldte seg ut av SUS i 2009 (Wikipedia).

terrorisme, separatisme og ekstremisme, og at slike handlinger skal danne grunnlag for utlevering mellom medlemslandene (HRIC 2011).

SCO har – i hovedsak av aktører fra ikke-medlemsland – blitt kritisert bl.a. for lite transparens og for vide definisjoner av begrepene terrorisme, separatisme og ekstremisme i artikkel 1(1) i Shanghai-konvensjonen. FNs tidligere spesialrapportør for antiterrorisme og menneskerettigheter, Martin Scheinin, har bl.a. uttalt (som sitert i TLHRC 2011, s. 6) at et av problemene med SCO-rammeverket er at “it is not based on a common and precise definition of terrorism but, rather, uncommonly [on] some unilateral definitions by the Member States. Hence, each country’s terrorism definition counts”.

Et annet problem er, ifølge Scheinin, at SCO innebærer ”betingelsesløse utleveringer” mellom medlemsstatene, noe som bryter med den internasjonale bestemmelsen om non-refoulement og beskyttelse mot tortur eller annen inhuman behandling (TLHRC 2011, s. 6-7).

Ifølge organisasjonen Human Rights in China (HRIC 2011, s. 281), som har gjort en omfattende studie av SCO og dens innflytelse i regionen, er SCO-medlemsstatene forpliktet til å behandle handlinger av typen terrorisme, ekstremisme og separatisme på sine territorier som utleveringsgrunnlag og begrunnelse for avslag på asylsøknader. Dette er i henhold til artikkel 2 i Shanghai-konvensjonen, som fastslår at partene skal “cooperate in the area of prevention, identification and suppression of acts referred to in Article 1(1)”, og at “the Parties shall consider acts referred to in Article 1(1) of this Convention as extraditable offences” (HRIC 2011, s. 133).

HRIC ser det også som problematisk at de tre handlingene som er nevnt i artikkel 1(1), altså terrorisme, separatisme og ekstremisme, har samme alvorlighetsgrad i SCO- rammeverket. Det er også uklart hvorvidt medlemsstatene må spesifisere hvilken av de tre handlingene det dreier seg om når de benytter seg av samarbeid gjennom SCO (HRIC 2011, s. 43).

Ifølge en rapport fra FIDH (2012, s. 16) vil i praksis en person som er mistenkt eller tiltalt for terrorisme, separatisme eller ekstremisme i ett SCO-land, bli nektet asyl i et annet SCO-land. Slike personer vil i stedet bli utlevert til hjemlandet, og myndighetene i det landet der vedkommende har søkt asyl, vil bistå med å oppspore dem. En person som er anklaget for religiøs ekstremisme i et sentralasiatisk land, vil således ikke få beskyttelse i Russland, men risikerer ifølge FIDH i stedet å bli forfulgt både av både det russiske og hjemlandets hemmelige politi (FIDH 2012, s. 16).

RATS’ svarteliste og database

SCOs daglige operasjoner håndteres av SCO-sekretariatet i Beijing, som er SCOs ansikt utad, og SCO Regional Anti-Terrorist Structure (RATS) i Tasjkent. RATS synes å være det viktigste redskapet for implementering av samarbeidet mellom medlemslandenes sikkerhetstjenester. RATS’ oppgave er å koordinere aktivitetene til medlemslandenes politi- og spesialstyrker (HRIC 2011, s. 9-10), og ser også ut til å være det organet som håndterer spørsmål om utlevering (HRIC 2011, s. 97).

Det finnes et felles register over personer som er ettersøkt eller mistenkt for medlemskap i forbudte organisasjoner, og også for personer som er ettersøkt for andre brudd på straffeloven. Dette registeret befinner seg hos RATS, og det er også de som har ansvar for å oppdatere registeret. Informasjonen i registeret holdes hemmelig og deles kun med sikkerhetstyrkene og tiltalemyndighetene i de andre medlemslandene i SUS (Amnesty International 2013, s. 16)

Respons Usbekistan: Utlevering av usbekiske borgere fra Russland

Også all informasjon som utveksles innen rammeverket for SCO, skal holdes hemmelig (HRIC 2011, s. 49). Det finnes heller ingen offisiell statistikk over antall utleveringer som har skjedd innenfor SCO-rammeverket (HRIC 2011, s. 49). Denne mangelen på åpenhet gjør at sikkerhetstjenestene i de ulike landene kan operere uten å bli stilt til ansvar. FNs spesialrapportør for menneskerettigheter, Martin Schinin (som sitert i HRIC 2011, s. 50) har uttalt: “[...] lack of oversight and legal accountability has facilitated illegal activities by intelligence agencies [...]”.

Utlevering av usbekere fra Russland

Ifølge Institute for Human Rights (som sitert i FIDH 2012, s. 16) bruker russiske sikkerhetsstyrker følgende metoder for utlevering av personer som er bedt utlevert av usbekiske myndigheter:

- Bortføring fra russisk territorium, også utført av utenlandske hemmelige tjenester i direkte samarbeid med russisk sikkerhetstjeneste.
- Fabrikasjon av anklager etter arrestasjonen, slik at det skal være mulig å utlevere personen i samsvar med russisk straffelov.
- Bruk av administrativ utlevering. Administrativ utlevering er en enklere og raskere metode for å få en person utlevert enn om man går rettens vei/via rettssak.
- Tilbakekalle vedkommendes russiske statsborgerskap, slik at man fjerner den siste hindringen for utlevering.

Avtalene som er undertegnet innenfor rammeverket til SCO, har gjort utlevering av politiske flyktninger til andre medlemsland innen organisasjonen lettere, ifølge Civic Assistance Committee (FIDH & Civic Assistance Committee 2009, s. 15), og det har vært en markant økning i antallet utleveringer, i særdeleshet til Kina og Usbekistan. Den samme trenden har man også sett i Kirgisistan og Kasakhstan (FIDH & Civic Assistance Committee 2009, s. 15).

Amnesty International skriver i en rapport fra 2013 at det finnes mange rapporter om at sikkerhetstjenesten i ett SUS-land avhører og torturerer personer som er varetektsfengslet i et annet SUS-land. Dette er, ifølge Amnesty, utvilsomt gjort i samarbeid med, og med velsignelse fra, sikkerhetstjenesten i det landet der personen er fengslet (Amnesty International 2013, s. 18). Sikkerhetstjenestene i de landene som tidligere utgjorde Sovjetunionen, har fortsatt svært tette bånd, 20 år etter Sovjetunionens oppløsning, og fungerer også i en del tilfeller som én organisasjon (Amnesty International 2013, s. 19). Ifølge Amnesty (2013, s. 28) har

”[...] incidents of abductions and attempted abductions of asylum-seekers, refugees or other nationals of Central Asian countries by Central Asian security services operating freely on one another’s territory and in Russia and Ukraine, [...] continued unabated the last few years, and are occurring with such regularity that they amount to a region wide renditions programme”.

I et intervju med Institute for War and Peace Reporting (IWPR 2013) uttaler Elena Ryabinina at russiske myndigheter lar usbekisk hemmelig politi operere fritt i russiske fengsler. Bakgrunnen for dette er, ifølge Ryabinina, avtalene som er undertegnet av medlemslandene i Shanghai Cooperation Organization (se kapitlet over). Ifølge Ryabinina foretar usbekisk hemmelig politi ulovlige besøk i russiske fengsler. Under disse besøkene blir usbekiske

Respons Usbekistan: Utlevering av usbekiske borgere fra Russland

asylsøkere advart om at deres slektninger i Usbekistan vil lide dersom de ikke reiser hjem frivillig. Omtrent alle usbekere som er arrestert i Russland på grunnlag av en usbekisk arrestordre, skal angivelig bli oppsøkt enten av SNB (usbekisk sikkerhetstjeneste) eller FSB (russisk sikkerhetstjeneste) i fengselet. Det blir lagt press på de arresterte om at de ikke må ta kontakt med advokat eller menneskerettighetsorganisasjoner, og de blir advart om at hvis de gjør dette, vil de få det enda verre når de er tilbake i Usbekistan.

I tillegg er usbekiske myndigheter involvert i bortføringer av usbekiske borgere, som så blir transportert tilbake til hjemlandet. Ifølge Ryabinina (som sitert i IWPR 2013) blir disse personene sendt ut av landet via russiske flyplasser uten å gå gjennom noen form for grense-, toll- eller sikkerhetskontroll, og det er derfor mye som tyder på at dette er noe som foregår med godkjenning fra FSB (som også kontrollerer grensevaktene). Ryabinina uttaler videre at slike bortføringer har blitt vanligere de seneste årene.

Også Svetlana Gannushkina i Memorial har i møte med Landinfo uttalt (Moskva mai 2012) at det er ganske utbredt at usbekisk politi, i samarbeid med russisk politi, bortfører usbekere og tar dem med tilbake til hjemlandet. Hun fortalte videre at når usbekere blir bortført på denne måten, hører de gjerne ikke noe fra dem før slektninger til den bortførte tar kontakt og forteller at vedkommende er dømt i Usbekistan. Slike bortføringer skjer både etter en foregående rettsavgjørelse i Russland, og også i en del tilfeller uten at det foreligger noen rettsavgjørelse om utlevering. Gannushkina opplyste videre at når usbekiske borgere som har vært fengslet i Russland, og som er ettersøkt i Usbekistan, blir sluppet ut av fengsel, blir de hentet av russisk politi som så utleverer dem til usbekiske myndigheter slik at de kan fengsles i hjemlandet. Det har også vært tilfeller der usbekiske borgere har blitt hentet på gata i Russland. Vedkommende blir deretter fløyet til Usbekistan, men uten å være oppført på passasjerlisten. Hun fortalte også at det hender at disse personene får nytt pass med et annet navn, slik at det ikke skal være mulig å finne vedkommende igjen. Det har til og med vært et tilfelle der en etnisk usbeker som var russisk statsborger, ble utlevert til Usbekistan. I Usbekistan ble han dømt til åtte års fengsel, tiltalt for å ville endre konstitusjonen (Gannushkina, møte mai 2013).

Det er flere kjente tilfeller der russiske myndigheter enten har utlevert eller bortført personer, som har hatt en asylsak til behandling, eller der klagesaken er under behandling, til tross for at dette er i strid med russisk lov (Amnesty International 2013, s. 64-65). Dette har også skjedd i tilfeller der EMD har idømt en midlertidig stans i utleveringen inntil utfallet av dommen er klar (Amnesty International 2013, s. 27).

Det har også vært tilfeller der personer som har blitt anerkjent som flyktninger av UNHCR, har blitt utlevert. For eksempel ble en usbekisk borger utlevert til Usbekistan av ukrainske myndigheter i september 2011, til tross for at han hadde blitt anerkjent som flyktning av UNHCR. Ifølge hans familie var han i mars 2013 fortsatt varetektsfengslet i Usbekistan (Amnesty International 2013, s. 39).

Hvilke grupper er mest utsatt for utlevering?

De gruppene som er mest utsatt for utlevering til de tidligere sovjetrepublikkene i Sentral-Asia, er ifølge Amnesty International (2013, s. 9) personer som er mistenkt for medlemskap i forbudte islamistiske organisasjoner eller som er mistenkt for terrorisme, personer med reell eller mistenkt tilknytning til opposisjonen, også de som har bidratt med penger til opposisjonen, samt de som er mistenkt for medlemskap i forbudte eller uregistrerte religiøse

organisasjoner. De organisasjonene som myndighetene hovedsakelig er interessert i, er Islamic Movement of Uzbekistan (IMU), Islamic Jihad Union (IJU), Hizb-ut-Tahrir, samt personer knyttet til salafisme, wahabisme, Jamaat Tabligh³ og tilhengere av den tyrkiske teologen Said Nursi⁴. I tillegg nevner Amnesty International (2013, s. 9) personer som er mistenkt eller tiltalt for deltakelse i voldelige begivenheter, menneskerettighetsaktivister, journalister, advokater, politiske motstandere, personer som er kritiske till myndighetene, forretningsfolk, samt tidligere høytstående medlemmer av regjeringen eller sikkerhetsstyrkene, som særlig utsatt.

Særlig i Tadsjikistan og Usbekistan, og i noe mindre grad i Kasakhstan og Kirgisistan, forsøker myndighetene i de respektive land å få utlevert personer som er mistenkt for medlemskap i forbudte islamistiske organisasjoner som IMU, IJU, Nurchilar (tilhengere av den tyrkiske teologen Said Nursi) og Hizb-ut-Tahrir. Usbekiske myndigheter ønsker å få utlevert personer som er mistenkt for deltagelse i demonstrasjonen i Andisjan i mai 2005. Også personer som er mistenkt for å ha vært involvert i de etniske urolighetene i det sørlige Kirgisistan i juni 2010, risikerer utlevering til hjemlandet (Amnesty International 2013, s. 12). Ifølge Amnesty International (2013, s. 12) er personer som tilhører de overnevnte gruppene, spesielt utsatt for tortur og mishandling ved retur til hjemlandet, men også personer som blir utlevert i forbindelse med ordinær kriminalitet, kan risikere tortur og mishandling ved retur.

Utleveringer til og fra andre land i regionen

Det er ikke kun mellom Russland og Usbekistan at det foregår slike utleveringer. Dette forekommer også mellom andre land i regionen. Amnesty International (2013, s. 9) skriver at:

*In the last two years the authorities in **Kazakhstan**, the **Russian Federation (Russia)** and **Ukraine** have stepped up efforts to forcibly return members or suspected members of certain groups to **Tajikistan** and **Uzbekistan** notwithstanding the fact that they would face a real risk of torture and other ill-treatment in these countries.*

Kasakhstan vedtok 1. januar 2010 en ny lov om flyktninger. Den nye loven innebærer at kasakhstanske myndigheter nå har overtatt ansvaret som UNHCR tidligere hadde, for behandlingen av asylsøknader fra kinesiske uigurer og fra borgere fra SUS (U.S. Department of State 2010, s. 20).

Ifølge Ryabinina (møte i Moskva mai 2012) er det enda farligere for usbekiske borgere å oppholde seg i Kasakhstan enn i Russland. Hun viste til at 29 usbekiske flyktninger og asylsøkere ble utlevert til hjemlandet i 2011, til tross for at 17 av dem i utgangspunktet var anerkjent som flyktninger av UNHCR før endringen i lovverket i 2010, og at situasjonen har forverret seg etter dette.

³ Jamaat Tabligh er en muslimsk, misjonærbevegelse som har sitt utspring i Sør-Asia. Medlemmene vektlegger bønn, forkynnelse og respekt for andre. Jamaat Tabligh blir beskrevet som en ikke-politisk, ikke-voldelig bevegelse som vektlegger individuell fromhet.

⁴ "Nur" (Nurchilar, Nurdzhylar) er et navn som sikkerhetsstyrkene i Sentral-Asia bruker for å referere til tilhengere av den tyrkiske teologen Said Nursi, som levde på 1800-tallet. Bevegelsen er klassifisert som ekstremistisk både i Russland og Usbekistan, og i Usbekistan har flere hundre angivelige tilhengere blitt dømt for medlemskap i denne ulovlige organisasjonen (Amnesty International 2013, s. 57).

Respons Usbekistan: Utlevering av usbekiske borgere fra Russland

Utlendingsforvaltningens fagenhet for landinformasjon (Landinfo) skal som faglig uavhengig enhet innhente og analysere informasjon om samfunnsforhold og menneskerettigheter i land som Utlendingsdirektoratet (UDI), Utlendingsnemnda (UNE) og Justis- og beredskapsdepartementet til enhver tid har behov for kunnskap om for å kunne løse sine oppgaver. Landinfos responser og temanotater er basert på opplysninger fra både offentlige og ikke-offentlige kilder. Opplysningene er innsamlet og behandlet i henhold til kildekritiske standarder. Kilder som av ulike grunner ikke ønsker å bli offentliggjort, er ikke nevnt ved navn.

En respons er et svar på konkrete spørsmål og problemstillinger som saksbehandlere i utlendingsforvaltningen har stilt Landinfo. Responser er ikke ment å være utfyllende redegjørelser for et tema eller et spørsmål, og kildegrunnlaget vil ikke nødvendigvis være like bredt som i våre temanotater. Responser er utarbeidet innenfor begrensede tidsrammer og vil i liten grad inneholde bakgrunnsinformasjon.

Opplysningene som blir lagt fram i responsene, kan ikke tas til inntekt for et bestemt syn på hva praksis bør være i utlendingsforvaltningens behandling av søknader. Landinfos responser er heller ikke uttrykk for norske myndigheters syn på de forhold og land som responsene omhandler.

Referanser

Skriftlige kilder

- Amnesty International (2013, 3. juli). *Return to Torture, Extradition, Forcible Returns and Removals to Central Asia*. London: Amnesty International. Tilgjengelig fra http://www.amnesty.org.uk/uploads/documents/doc_23277.pdf [lastet ned 3. juli 2013]
- IWPR, dvs. Institute for War and Peace Reporting. (2013, 9. januar). Uzbek Secret Police Roam Russian Prisons. *IWPR*. Tilgjengelig fra <http://iwpr.net/report-news/uzbek-secret-police-roam-russian-prisons> [lastet ned 1. juli 2013]
- McFarlane, A. (2013, 25. juni). Uzbekistan: Third of workforce “in jobs abroad”. *News from Elsewhere... as found by BBC monitoring* [blogg]. Tilgjengelig fra http://www.bbc.co.uk/news/blogs/news_from_elsewhere/ [lastet ned 26. juni 2013]
- FIDH & Civic Assistance Committee (2009, juli). *Russian Society under Control. Abuses in the fight against extremism and terrorism*. Paris: FIDH & Civic Assistance Committee. Tilgjengelig fra http://www.fidh.org/IMG/pdf/Russian_society_under_control.pdf [lastet ned 3. juli 2013]
- FIDH (2012, 18. oktober). *Shanghai Cooperation Organization: A Vehicle for Human Rights Violations*. Paris: FIDH. Tilgjengelig fra http://www.fidh.org/IMG/pdf/sco_report.pdf [lastet ned 25. juni 2012]
- HRIC, dvs. Human Rights in China (2011, mars). *Counter-Terrorism and Human Rights: The Impact of the Shanghai Cooperation Organization*. New York: Human Rights in China. Tilgjengelig fra <http://www.hrichina.org/research-and-publications/reports/sco> [lastet ned 9. oktober 2012]
- TLHRC, dvs. Tom Lantos Human Rights Commission (2011, 15. april). *Hearing. Human Rights in the North Caucasus*. Washington D.C.: House of Representatives. Tilgjengelig fra http://tlhrc.house.gov/docs/transcripts/2011_04_15_North_Caucasus/Transcript.pdf [lastet ned 4. september 2012]
- UNHCR (2011). *UNHCR Global Report 2011*. Genève: UNHCR. Tilgjengelig fra <http://www.unhcr.org/4fc880ba0.html> [lastet ned 26. juni 2013]
- UNTERM (u.å.). *Convention on Legal Assistance and Legal Relations in Civil, Family and Criminal Matters; Minsk Convention*. New York: UNTERM. Tilgjengelig fra <http://unterm.un.org/DGAACS/unterm.nsf/8fa942046f7601c85256983007ca4d8/2ad73773714243ab85256fda006e1821?OpenDocument> [lastet ned 9. juli 2013]

Respons Usbekistan: Utlevering av usbekiske borgere fra Russland

- U.S. Department of State (2011, 8. april). *Country reports on human rights practices 2010 – Kazakhstan*. Washington, D.C.: U.S. Department of State. Tilgjengelig fra <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/2010/sca/154481.htm> [lastet ned 28. august 2013]
- Wikipedia. *Samveldet av uavhengige stater* (sist endret 9. juni 2013). Tilgjengelig fra http://no.wikipedia.org/wiki/Samveldet_av_uavhengige_stater [lastet ned 3. juli 2013]
- Zitanova, K. (2011, mars). *Refugee Protection and Migration Dynamics in Central Asia*. Genève: UNHCR. Tilgjengelig fra <http://www.unhcr.org/4ddfb8459.html> [lastet ned 30. august 2013]

Muntlige kilder

- Gannushkina, Svetlana (Memorial). Møte i Moskva 31. mai 2012
- Ryabinina, Elena (Human Rights Institute). Møte i Moskva 30. mai 2012.

© Landinfo 2013

Materialet i denne publikasjonen er omfattet av åndsverklovens bestemmelser. Uten særskilt avtale med Landinfo er enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring bare tillatt i den utstrekning det er hjemlet i lov.